

Stručni rad
UDK 811.163.1(497.5)

Vera BLAŽEVIĆ KREZIĆ (Osijek)
Filozofski fakultet u Osijeku
vblazevic1@ffos.hr

IČITE I OBREČETE... TRAŽITE I NAĆI ČETE...
HRVATSKU CRKVENOSLAVENSKU IZVRSNOST

(Josip Galić, *Sintaksa imperativnih rečenica u hrvatskome crkvenoslavenskome jeziku*, Hrvatska sveučilišna naklada – Staroslavenski institut, Zagreb, 2023.)

Znanstvena knjiga *Sintaksa imperativnih rečenica u hrvatskome crkvenoslavenskome jeziku* (392 str.) nastala je na temelju doktorskoga rada *Sintaksa imperativnih rečenica u hrvatskoglagoljskim neliturgijskim zbornicima* koji je kandidat/autor Josip Galić¹ oblikovao pod mentorskim vodstvom akademika Milana Mihaljevića, uspješno ga obranivši 2019. godine na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Budući da se knjigom, kako joj naslov sugerira, uvelike izmijenio inicijalni istraživački korpus, kojem se kao polazište prepoznaje hrvatski crkvenoslavenski, a ne amalgamski hrvatsko-crkvenoslavenski jezik, valja istaknuti da ona funkcionira kao sasvim nova jezikoslovna studija koja upotpunjuje istraživačke rezultate do kojih je autor došao u okviru doktorskoga rada. Time je, također, stvoren okvir za kvalitetnu usporedbu tekstnih predložaka koji oblikuju proširen istraživački korpus², a koja je usmjerena sintaktičkom jezično-jezikoslovnom perspektivom, poglavito u aspektu imperativnih rečenica.

¹ Josip Galić (r. 1990.) na Filozofskom fakultetu u Splitu završio je studij hrvatskoga jezika i književnosti i talijanskoga jezika i književnosti. Od 2014. do 2021. bio je zaposlen na Odjelu za kroatistiku Sveučilišta u Zadru, a od 2021. do danas radi kao znanstveni suradnik pri Staroslavenskom institutu u Zagrebu (Odjel za jezična istraživanja).

² Istraživački korpus sačinjavaju hrvatskoglagoljski spomenici, praktično u totalnom pristupu (na početku je knjige nabrojeno sljedeće: 16 fragmenata, 19 misala, 28 brevijara, 3 psaltira, 3 obrednika, 17 zbornika; uz 12 kanonskih staroslavenskih i inih redakcijskih tekstova, str. 7–10). U poglavlju *Korpus, ciljevi, metodologija, teorijski okvir* precizirano je kako je znatan dio primjera prikupljen iz korpusa oblikovanoga za izradu *Rječnika crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*. Građa je prikupljana osnovnom i komparativnom metodom.

Polazeći od minimalističkoga i kartografskoga istraživačkoga programa, tzv. suvremenih izdanaka generativne teorije načela i parametara, u knjizi se – kao *slučaj bez presedana* – sustavno opisuje sintaksa imperativnih rečenica u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku (pri čemu se prednost daje onom korpusnom sloju koji pokriva cjelovite i/ili cjelovitije hrvatske crkvenoslavenske liturgijske knjige). Opisuju se imperativni oblici koji se pojavljuju u imperativnim rečenicama, sintaktičke osobitosti pravih i zamjenskih imperativa, subjekti imperativnih rečenica, niječne imperativne konstrukcije te imperativno-izjavne sastavne i rastavne strukture. Razmatraju se k tomu i neimperativne konstrukcije koje se mogu rabiti za izvođenje direktivnih govornih činova.

Znanstvena relevantnost djela prepoznaje se u činjenici da imperativne rečenice prije ove knjige nisu bile razmatrane kao jedinstven sintaktički fenomen, ponajprije u paleokroatistici (paleoslavistici), ali i u kroatistici uopće.

Sintaksa imperativnih rečenica u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku autora Josipa Galića podijeljena je na deset poglavlja: *Uvod; Imperativne rečenice; Korpus, ciljevi istraživanja, metodološki postupci, teorijski okvir minimalističkoga i kartografskoga istraživačkoga programa; Pravi i zamjenski imperativni oblici u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku; Sintaksa pravih i zamjenskih imperativnih oblika* (npr. *da + prezent*); *Subjekti imperativnih rečenica; Niječne imperativne konstrukcije* (četiri tipa tumačenja nekompatibilnosti pravih imperativa i negacije u generativnoj gramatici itd.); *Imperativno-izjavne sastavne i rastavne strukture; Izražavanje direktivnosti prezentnim i infinitivnim konstrukcijama; Zaključak*.

Iz sadržaja poglavlja *Imperativne rečenice* doznajemo, primjerice, kako se imperativnim rečenicama, jednim od triju temeljnih rečeničnih tipova, obično izvode direktivni govorni činovi, tj. navodi se na kakvo djelovanje te da je najšire prihvaćena metodologija utvrđivanja rečeničnih tipova uparenost formalnih tipova na razini rečenice i njihovih konvencionalnih funkcija. Kada je riječ o morfosintaktičkim obilježjima imperativnih rečenica, autor je pozornost svratio na nekoliko značajki: odnos imperativnih rečenica i kategorije lica – gdje se autor knjige opredjeljuje za stav da se imperativnim rečenicama ne smatraju samo konstrukcije s obilježjima drugoga lica, nego sve konstrukcije kojima se prototipno navodi koga na djelovanje (pri čemu se one dalje dijele na prave i zamjenske, kako je uvriježeno u generativnim analizama, str. 32), potom na ispuštanje subjekta u imperativnim rečenicama, odnosno na načine oblikovanja niječnih imperativnih konstrukcija u različitim jezicima, pa i na odnos imperativnih rečenica i kategorije vremena (u okviru kojega saznajemo da su imperativne rečenice futurski usmjerene te da u nekim jezicima, poput latinskoga, postoje i prezentski i futurski imperativi za razli-

kovanje neposredne i dalje/odgođene budućnosti, a spomenuti su i prošli ili retrospektivni imperativi tragove kojih nalazimo u čakavskom narječju: *Trebao si manje spavati pa bi bio stigao; Rekao sam ti da si trebao/trebala navrijeme poći k liječniku*, str. 40). Nadalje, izdvaja se i funkcionalna raznolikost imperativnih rečenica unutar koje uz prototipnu zapovjednu funkciju postoje još neke (molba, poticaj, zabrana, upozorenje, savjet, poziv, uputa itd.), a na poseban se način razmatraju željne te dopusne imperativne rečenice.

Edukativna je podjela na prave (npr. *čitaj, čitajmo, čitajte*) i zamjenske imperativne oblike (npr. *neka čita*), oblikovana prema morfološkim, ali i sintaktičkim pokazateljima (str. 73). U hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku najčešći je zamjenski imperativ, kao složeni glagolski oblik, načinjen od čestice *da* i odgovarajućega prezentskoga oblika, ali u knjizi je donesen podroban opis ne samo toga nego i drugoga zamjenskoga (sveza *neka* + *prezent*, kao rezultat utjecaja govornoga jezika, prisutna samo u neliturgijskim zbornicima s izraženim čakavskim elementima, str. 83–85, 176) te svih pravih hrvatskih crkvenoslavenskih imperativnih oblika. U vezi s potonjima naglašavam da su pregledno izneseni i komentirani, primjerice, formalno izjednačeni oblici za 2. i 3. lice jd. imperativa, pa dvojinsko-množinski imperativni oblici, za glagole *i*-tipa, koji su formalno izjednačeni s prezentskima, no ipak se naglasno razlikuju. Komentirano je, u svojstvu pravih imperativa, bilježenje 2. i 3. lica jednine imperativa glagola *dati, jasti, vêdêti i vidêti*, kao što su predložene i sve moguće sastavnice zanijevanoga složenoga imperativa – zanijevani imperativni oblici glagola *moći, hotêti, brêti* i infinitiva (str. 74–83).

U poglavlju posvećenom sintaksi pravih i zamjenskih imperativnih oblika doznajemo da imperativna morfologija ne upućuje nužno na direktivnu interpretaciju te da se u knjizi slijedi teorijski pristup prema kojem je direktivna snaga izravno kodirana u sintaksi (direktivno obilježje, CP-područje, položaj glave Force⁰, odnosno glave C⁰ kada je CP-područje sklopljeno, str. 88 i drugdje). Utvrđuje se da u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku aktiviranje direktivnoga obilježja ne podrazumijeva pomicanje pravih imperativa na položaj glave C⁰/Force⁰, odnosno da oni u rečeničnoj strukturi ostaju na nižem položaju. Posredno se također utvrđuje da oni direktivno obilježje provjeravaju u dalekometnom odnosu sročnosti s C⁰/Force⁰. Osim toga, razmjerno je velik broj primjera nedirektivne uporabe pravih imperativa u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku (npr. u pozdravnim formulama, pa u umetnutim namjernim, posljedičnim, dopusnim, uvjetnim i dopumbenim rečenicama) koji pokazuju da stupanje pravih imperativnih oblika u (dalekometni) odnos sročnosti s nositeljem direktivnoga obilježja (C⁰/Force⁰) nije nužno, nego opcionalno. Otvorenim ostaje pitanje položaja pravih imperativa u strukturi rečenice (ispod Force⁰) u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku, o čem se u

knjizi raspravlja na stranicama 113–126. Kod sintakse zamjenskih imperativa izdvajam propitivanje distribucijskih svojstava glagolski orijentirane modalne čestice *da* koja, pokazuje se, nije kompatibilna s pravim imperativima u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku. Određuje se kao pomoćni, infleksijski element u složenom glagolskom obliku (tzv. opisnom imperativu).

Prilikom obrade subjekata imperativnih rečenica, u obzir se uzimaju tri načelna pitanja: karakteristike leksički neizraženih i leksički izraženih subjekata imperativnih rečenica u hosl. jeziku, te odnos imperativnih subjekata i vokativnih imenskih skupina, koje se – čitamo – ne mogu smatrati sintaktičkim subjektima (imperativnih) rečenica, čak ni onih s glagolom u drugom licu. Budući da su kao sintaktički subjekti u hosl. jeziku potvrđene lične zamjenice svih triju lica, kao i nezamjenične imenske skupine, kolega Galić pokazao je kako u hosl. jeziku adresatska usmjerenost ne predstavlja inherentno, nego jezično specifično morfosintaktičko svojstvo toga rečeničnoga tipa. Uz glagolsku morfologiju važnima su se – kod određivanja subjekata imperativnih rečenica – pokazali i kontekstualni čimbenici (vidi npr. na str. 191, 212).

Niječne imperativne konstrukcije promotrene su također u kontekstu generativnoga interpretacijskoga ključa, i to u svjetlu četiriju tumačenja ograničenja u nijekanju pravih imperativa (tumačenja utemeljena na ograničenju lokalnosti, tumačenja utemeljena na pretpostavci o morfosintaktičkoj defektnosti pravih imperativa, semantička tumačenja, PF-tumačenja). Da je klitički status niječnoga obilježivača u izravnoj vezi s mogućnošću nijekanja pravih imperativa u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku, autor ove knjige uspijeva potvrditi i dokazati mnogim primjerima. Nadalje, u ovom su poglavlju razmotreni i zanijekani složeni imperativi među kojima su najčešći oni tvoreni s glagolom *moći*, dok je najmanje potvrda tvorbe takovih imperativa s glagolom *breći*. Ispitana je zasljedobenost složenih zanijekanih imperativa u hrvatskoglagoljskim kodeksima južne i sjeverne skupine, odnosno u liturzijskim i neliturzijskim (zborničkim) knjigama. Glede kategorije vida, pokazalo se da je u hrvatskim crkvenoslavenskim tekstovima vidljiva tendencija uporabe pravih imperativnih oblika nesvršenih glagola uz negaciju, iako – valja reći – načelno u tom jeziku nema vidskih ograničenja za nijekanje imperativnih oblika, što ga čini jedinstvenim u usporedbi s većinom suvremenih slaven-skih jezika (zabranjivanje radnji koje su u tijeku u trenutku govorenja, zabranjivanje izvođenja ponavljanje radnje, prohibitivna podznačenja u kojima se očekuje uporaba svršenoga glagola, npr. molbe/molitve upućene Bogu ili izricanje zabrana izvođenja jedne cjelovite radnje u budućnosti).

Predzadnje poglavlje knjige razmatra imperativno-izjavne sastavne i rastavne strukture. Prve koordinirane strukture, najčešće povezane sastavnim koordinatom *i*, karakterizira uvjetno značenje, pri čem je prvi koordi-

nand imperativna, a drugi izjavna rećenica (npr. *prosite i dast se vamъ . îćite i obrećete*, str. 315). Ako su takve sveze povezane rastavnim koordinatorom *ili*, u pitanju nisu sastavne, već rastavne strukture (*ili požri b(og)u er'kulu . ili tēlo tvoe og'nemъ s'ž'gu*). U okviru poglavlja navode se sve varijante zasvjedoćenih struktura (npr. kada je rastavni koordinator *ali*, tj. kada je u izjavnoj rećenici uporabljen prezent i/ili futur, odnosno kada je u imperativnoj rećenici prisutan pravi i/ili zamjenski imperativni oblik itd.), a – kao i dosada – te su hcsl. konstrukcije uspoređene sa stanjem u ostalim slavenskim i svjetskim jezicima (engleski, francuski, njemaćki, španjolski itd.). Razmotrene su i interpretativne sličnosti tih konstrukcija s uvjetnim konstrukcijama (direktivne i prave uvjetne imperativno-izjavne strukture). Kontekstualni ćimbenici upućuju na prevlast sastavnih struktura direktivnoga tipa u hcsl. jeziku, pri ćem je uvjetno znaćenje u takvim strukturama posljedica pragmatićkoga zaključivanja.

Posljednje poglavlje knjige – *Izražavanje direktivnosti prezentskim i infinitivnim konstrukcijama* – usmjereno je na dva tipa neimperativnih konstrukcija koje u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku mogu imati direktivnu snagu, a to su izjavne rećenice s predikatima izraženima prezentom, uglavnom svršenoga vida i u drugom licu (jd. i mn.), te korijenske rećenice u kojima su ulogu predikata preuzeli infinitivi. Stroga zabrana i zapovijed prvoga rećenićnoga tipa svojstvene su biblijskom kontekstu, ćak rećenicama koje izgovara Bog (npr. *ne iskusiši g(ospod)a b(og)a tvoego*, str. 330). Dalje je ispitano podrijetlo te konstrukcije (u grćkim i latinskim predloćcima na odgovarajućim se mjestima pronalaze direktivno upotrijebljeni oblici futura indikativa), varijantnost njezine zasvjedoćenosti u heterogenom korpusu kao i njezina živost u starocrkvenoslavenskom korpusu. Tako je i s rećenicama koje imaju infinitiv direktivne snage (alternacija *infinitiv – pravi imperativ*), mada je njihova zastupljenost marginalna, kako u starocrkvenoslavenskom tako i u hrvatskom crkvenoslavenskom korpusu, a potom i u neliturgijskom hrvatskoglagoľjskom korpusu (npr. Regula sv. Benedikta: *klevetnike svoje ne kleti da blagosloviti e*, str. 354).

Budući da knjiga daje prvi sustavan (generativno-lingvistićki) opis imperativnih struktura i rećenica u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku, koji se drži prvim hrvatskim književnim jezikom, ona je u prvom redu namijenjena znanstvenicima, kroatistima i slavistima usmjerenima na povijest jezika, toćnije na povijesnu sintaksu hrvatskoga i crkvenoslavenskoga jezika. Budući da su u njoj zastupljeni aktualni jezikoslovni teorijski modeli i pristupi, bit će zanimľjiva i drukćije profiliranim jezikoslovnim stručnjacima. Njome se, kako je bilo oćekivano, sluće studenti opće i poredbene (poredbeno-povijesne) lingvistike kao i studenti nacionalnih slavenskih filologija.

Kako je u pitanju prvi cjelovit opis imperativnih struktura i rečenica, ne samo u paleokroatistici i paleoslavistici nego u kroatistici uopće, koji k tome polazi od razmjerno zanemarene sintaktičke razine opisa još manje poznatoga – a najstarijega – hrvatskoga književnoga jezika (redakcijskoga crkvenoslavenskoga), i to u teorijskom ključu generativne lingvistike, sasvim je jasno društveno zanimanje za znanstvenu izvrsnost spomenutih razmjera, napose u svjetlu ugroženih humanističkih znanosti, pa i krize koja je zahvatila jezikoslovlje, poglavito studij nacionalne filologije (kroatistike).

Iz uvodnih je poglavlja knjige razvidno da je odabrana primjerena znanstvenoistraživačka metoda – minimalistički i kartografski istraživački program (str. 56–72) u okviru generativne teorije načela i parametara – te je jasno istaknut polazišni istraživački cilj – sustavan opis (sintakse) imperativnih rečenica u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku (str. 47). Međutim, podrobno su opisane i metode rada na korpusu, kao i sam tekstni korpus. Nadalje, izdvojeni su – uz polazišni – i sekundarni istraživački ciljevi poput utvrđivanja sličnosti i razlika u sintaksi imperativnih rečenica sjeverne (krčko-istarske) i južne (zadarsko-krbavske) skupine hrvatskih crkvenoslavenskih liturgijskih kodeksa. Važno je, k tome, naglašava autor, bilo ispitati i eventualan utjecaj onodobnoga (čakavskoga) vernakulara na sintaksu imperativnih rečenica u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku, ali i ponuditi usporedbu sa stanjem u starocrkvenoslavenskom jeziku, uz navođenje – gdje je to moguće – odgovarajućih grčkih i latinskih korelata.

Knjiga je pisana uzornim (strogim) znanstvenim funkcionalnim stilom hrvatskoga standardnoga jezika. Konzultiranje opsežnoga popisa izvora i jedinica literature ondje je bilježeno ujednačenim, preglednim stilom citiranja, a na samom je kraju knjige donesen konačan popis upotrebljavanih jedinica literature unutar kojega se pronalaze mnogi nehrvatski pa i neslavenski naslovi, tj. oni pisani globalnim jezikom današnjice – engleskim – koji, kao takvi, pokazuju autorovu usmjerenost na relevantnu suvremenu lingvističku (generativno-sintaktičku) literaturu (str. 365–386). O popisu i obradi crkvenoslavenskih, redakcijskih i narodno-jezičnih izvora već smo pisali.

Primijenjen generativno-lingvistički teorijski model uz izuzetno složenu mrežu konzultiranih izvora (starocrkvenoslavenskih, hrvatskih crkvenoslavenskih, amalgamskih, tj. zborničkih i narodno-jezičnih) rezultirali su studijom u kojoj je podrobno istražena struktura imperativa uopće, a posebice je iscrpno opisana sintaksa imperativnih rečenica. Kolega Galić motrenom se knjigom istaknuo kao izvrstan jezikoslovac, a na samom kraju osvrta vrijedi ponovno izdvojiti svojevrсна *jaka mjesta* putem kojih spomenuta izvrsnost nedvojbeno dolazi do izražaja: primjerice, kada dokazuje da usmjerenost na adresata nije inherentno obilježje imperativnih rečenica, odnosno da u hrvatskom crkvenos-

lavenskom nema vidskih ograničenja za nijekanje imperativnih oblika, po čem se hosl. jezik razlikuje od većine suvremenih slavenskih jezika, te da pravi (nedirektivni) imperativi u hrvatskom crkvenoslavenskom i starohrvatskom jeziku mogu biti ostvareni i u umetnutim (zavisnim) rečenicama.

Vjerujemo da je naš osvrt ukazao na važnost i korisnost znanstvene monografije koju je sintaksi imperativnih rečenica u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku posvetio mladi kolega Josip Galić. Izvrsnost kolegina knjižnoga prvijenca potvrdili su – podsjetimo – i njezini uvaženi recenzenti – akademik Milan Mihaljević i prof. emer. dr. sc. Ivo Pranjković.

